

besiyle Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Hatun tarafından yine Edirne'de 860'ta (1456) inşa ettirilen Selçuk Hatun Camii'nin üç satırlık Arapça kitâbesidir. Ayrıca İstanbul Draman'daki Tercüman Yûnus Bey Camii'nin avlu kapısı üstündeki 948 (1541) tarihli, III. Murad devrinde Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nın kapısı üstüne konan Türkçe ve üç beyitlik 992 (1584) tarihli kitâbeler de bilinen en eski nesta'lik kitâbelerdendir. Fâtih zamanında yapılan Çinili Köşk'ün içindeki çeşmenin 999 (1590-91) tarihini taşıyan nesta'lik kitâbesinde nisbeten dikkate değer bir gelişme sezilir.

Nesta'likin gelişmesine ışık tutacak, sanat değeri olan ilk örnekler ancak XVIII. yüzyılda rastlanmaktadır. İstanbul'da Şehzadebaşı'nda Lâle Devri'nde yapılmış olan 1132 (1720) tarihli Damad İbrâhim Paşa Sebili ve Çeşmesi'nin üstündeki kitâbeler her bakımdan İran nesta'lik ekolünün başarılı örneklerindendir. Bugünkü bilgilere göre ilk imzalı kitâbe de bu olmalıdır. Üsküdar'da Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nin kapısı üstünde Yesârî Mehmed Es'ad'ın 1196 (1782) tarihli kitâbesi, sonradan oğlu Yesârîzâde Mustafa İz-zet tarafından kaideleri konacak olan Türk nesta'likini müjdelemektedir. Bu kitâbe, İran ve Türk üslûplarının ilk karışımı gibi görünürse de daha ziyade Türk

üslûbuna yakındır. XIX. yüzyılın başından itibaren Cumhuriyet'e varan dönem içinde yazılmış olan kitâbelerde Türk üslûbu hâkim olmuştur. Bu dönemdeki her nesta'lik kitâbe meşhur bir sanatkarın elinden çıkmamış olsa bile tecrübeli gözler bu kitâbeleri güzellik ve üslûp bakımından ayırt edebilir.

Türk hattatlarının icadı olan, XVIII. yüzyılda Lâle Devri'nde divanî kaidelerinin kırılarak açık bir şekilde yazılması ile ortaya çıkmaya başlayan ve halen Arap ülkelerinde kullanılmakta olan rik'a hattına kitâbelerde çok az yer verilmiştir. Üsküdar'da Selmanağa mahallesinde Şeyh Camii ile karşı karşıya olan Devâtî Mustafa Efendi'nin II. Abdülhamid döneminde yenilenen türbesiyle İstanbul'da Mekteb-i Harbiyye'nin kitâbeleri rik'a ile yazılmıştır. Bu yazıyla olan mezar kitâbelerine de rastlamak mümkündür. Süleymaniye Camii'nin haziresinde böyle bir mezar taşı bulunmaktadır. Nesih yazının celsi de pek nadir olarak kitâbelerde yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cl. Huart, *Epigraphie arabe de l'Asie mineure*, Paris 1895; Sadettin Nüzhet [Ergun], *Mezar Kitâbeleri*, İstanbul 1932; Abdürrahim Şerif [Beygu], *Ahlat Kitâbeleri*, İstanbul 1932; a.mlf., *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri*, İstanbul 1936; M. Cavit, *Akşehir Kitâbeleri ve Tetkikatı*, Muğla 1934; Gabriel, *Voyages*, tür.yer.; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950; A. Grohmann, *Arabische Paläographie*, Wien 1967; Konyalı, *Karaman Tarihi*, tür.yer.; Zeki Başar, *Erzurum'da Eski Mezarlıklar ve Resimli Mezar Taşları*, Erzurum 1973; F. Th. Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden 1977; a.mlf. - A. Alparslan, "Kitâbât", *El²* (İng.), V, 223-225; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992; Halil Edhem, "Âl-i Germiyan Kitâbeleri", *TOEM*, I-II/2 (1328), s. 112-128; a.mlf., "Kitâbeler Nasıl Kayd ve Zabt Olunmalıdır", a.e., I-II/10 (1329), s. 626-639; Ahmed Tevhid, "Bursada Umur Bey Kitâbesi", a.e., III-IV/14 (1330), s. 865-872; a.mlf., "Menteşe Oğullarından Ahmed Gazi Beyin Hayratı Kitâbeleri", a.e., III-IV/18 (1331), s. 1146-1152; Mübarek Galip, "Menteşe Oğulları Devletine Ait Bazı Kabir Taşları", *TM*, II (1928), s. 347-369; Halim Baki Kunter, "Kitâbelerimiz", *VD*, II (1942), s. 431-456; Ali Alparslan, "Mimarî Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, IV-V, İstanbul 1976-77, s. 1-13; J. Sourdel-Thomine, "Kitâbât", *El²* (İng.), V, 210-216; S. Ory, "Kitâbât", a.e., V, 216-218; Nihad M. Çetin, "Arap (Yazı)", *DİA*, III, 276-277, 280-282.

ALİ ALPARSLAN

KİTÂBET

(bk. MÜKÂTEBE).

KİTÂBET

(الكتابة)

Sahâbe ve büyük tâbiiler zamanında hadislerin yazılmasını ifade eden terim.

Sözlükte "yazmak, yazı ile tesbit etmek" mânasında masdar olup kitâbetü'l-hadîs, takyîdü'l-hadîs, takyîdü'l-ilm şekillerinde de kullanılır. Hz. Peygamber'in hadisleri Kur'an-ı Kerim gibi yazdırmaması, onun kendi sözlerini hiçbir şekilde yazdırmadığı veya yazılmasına izin vermediği anlamına gelmemekte, hadislerin yazılmasını hem yasaklayan hem buna izin veren hadisler nakledilmektedir. Resûl-i Ekrem'in bazı devlet başkanlarına mektup göndererek onları İslâm'a davet etmesi, yöneticileriyle resmi yazışmalarda bulunması, Abdullah b. Amr b. Âs ve Ebû Şah gibi hadisleri yazmak isteyen sahâbîlere müsaade etmesi, son hastalığında vasiyetnâme yazdırmak istemesi ve bazı sahâbîlerin hadisleri yazdığını ifade etmesi onun hadislerin yazılmasına izin verdiğini göstermektedir. Öte yandan hadisleri yazmak isteyen sahâbîlere izin vermediği ve Kur'an dışında yazılan şeylerin imha edilmesini emrettiği bildirilmiş olup bu konudaki haberlerin bir kısmının sahih olmadığı belirlenmiş, ancak Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiği, "Benden Kur'an'dan başka hiçbir şey yazmayınız. Eğer Kur'an'dan başka bir şey yazarsa onu imha etsin" meâlindeki hadisin (*Müsned*, III, 12, 21, 39, 56; Müslim, "Zühd", 72) sahih olduğu kabul edilmiştir.

İslâm âlimleri, hadislerin yazılması hususunda Hz. Peygamber'in tutumunu belirlemek için söz konusu hadisler arasındaki çelişkiyi gidermeye çalışırken farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hadislerin yazılmasını yasaklayan veya buna izin veren rivayetlerin söyleniş tarihlerini kesin olarak belirlemek mümkün değilse de İslâm'ın ilk döneminde yazı bilenlerin az olması, Resûl-i Ekrem'in Ebû Şah ile 8 (629) yılında görüşmesi, ayrıca sözü edilen vasiyetnâmeyi vefatından bir süre önce yazdırmak istemesi, hadislerin yazılmasına izin veren rivayetlerden bir kısmının İslâm'ın sonraki yıllarına ait olduğunu göstermektedir. Hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetin râvisi Ebû Saîd el-Hudrî'nin erken dönemlerde, buna izin veren hadisin râvisi Ebû Hüreyre'nin 7 (628) yılında ve sahâbe arasında hadis yazmasıyla tanınan Abdullah b. Amr'ın Mekke'nin fethinden önce müslüman olması da bunu teyit etmektedir. Bu durum

Kâmil Akdik hattıyla Sâmi Efendi'nin İstanbul Fâtih Camii haziresindeki mezar taşı kitâbesi

bazı âlimlerin, hadislerin yazılmasına izin veren rivayetlerin yazmayı yasaklayan hadisi neshettiği görüşünü benimsemesine sebep olmuştur. İbn Kuteybe, Râmhürmüzî, Hattâbî, Ferrâ el-Begavî, Abdürrahîm b. Abdülkerîm es-Sem'ânî, İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Hacer el-Askalânî gibi âlimlere göre Hz. Peygamber bazı yetersizlikler yüzünden hadislerin yazılmasını geçici bir tedbir olarak yasaklamış, daha sonra bu yasağı kaldırmıştır. Bu görüşe karşı çıkanlar, Resûl-i Ekrem devrinde yazı malzemesinin ve yazı bilenlerin hiç de az olmadığını, ayrıca Resûl-i Ekrem'in sahâbenin okuma yazma öğrenmesine büyük önem verdiğini söylemişlerdir. Resûlullah'tan sonra da sahâbe arasında hadislerin yazılmasına karşı çıkanların bulunması nesih görüşünün isabetli olmadığını ortaya koymaktadır. M. Reşîd Rızâ, genel görüşün aksine hadislerin yazılmasını yasaklayan hadisin buna izin veren hadisleri neshettiğini ileri sürmüştür. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazı sahâbîlerin hadislerin yazılmasına karşı çıkmasını ve ashabın hadisleri tedvin etmesini buna delil olarak göstermiştir.

Diğer taraftan Zeyd b. Sâbit'in, "Resûlullah bize hadislerini yazmamayı emretti" (Ebû Dâvûd, "İlim", 3) demesine bakarak hadis yazma yasağının kâtiplik yaptıkları sürece vahiy kâtipleriyle sınırlı olabileceği ileri sürülmüşse de isnadındaki kopukluk bu rivayetin delil olamayacağını ortaya koymaktadır. Muhammed Hamîdullah da hadisleri yazma yasağının yaşlarının küçüklüğü sebebiyle bu konudaki hadisi rivayet eden Ebû Saîd el-Hudrî, Zeyd b. Sâbit ve İbn Abbas ile ilgili olabileceğini ve çocukluktan çıkınca onların da hadis yazdıklarını söylemişse de Ebû Hüreyre, Zeyd b. Sâbit ve İbn Abbas'ın yazma yasağına dair rivayetlerinin zayıf olması (Yücel, sy. 16-17 [1999], s. 94-95), Ebû Saîd el-Hudrî'nin sonraki yıllarda da hadislerin yazılmasına karşı çıkması bu görüşün isabet şansını zayıflatmaktadır.

Hadislerin yazılmasını yasaklayan, öte yandan buna izin veren rivayetler arasındaki ihtilâfı çözmek için önerilen hemen her görüş eleştirilmekle beraber Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını belirli sebeplerle yasakladığı, bu sebeplerin bulunmadığı durumlarda hadislerin yazılmasına izin verdiği hususunda ihtilâf yoktur. Bizzat Resûl-i Ekrem'in bazı hadisleri yazdırması ve onun hayatında hadis yazan sahâbîlerin bulunması yasağın Kur'an'la hadisin karıştırılmasını önlemeyi amaçladığı ve özellikle hadislerin Kur'an-

la aynı sayfaya yazılmasına yönelik olduğu görüşü kuvvet kazanmaktadır.

Hadisleri tedvin etmeyi düşünen Hz. Ömer'in ashapla istişare edip onlardan olumlu cevap aldığına, fakat Allah'ın kitabına verilen önemi azaltacağı endişesiyle bu teşebbüsünden vazgeçtiğine dair rivayet isnadındaki kopukluk sebebiyle zayıf kabul edilmiştir. Emevîler'in Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân'ın da Bedir Gazvesi'ne katılan yetmiş sahâbî ile görüştüğü söylenen Kesîr b. Mürre el-Hadramî'ye mektup yazarak sahâbîlerden duyduğu hadisleri yazıp kendisine göndermesini istediği ifade edilmekte, ancak bu mektubun sonucu hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Sahâbeden hadislerin yazılmasına karşı çıkanlar olduğu gibi bir kısmının bazı sahîfeler kaleme aldığı, Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin tesbitine göre (*Dirâsât fi'l-hadîsî'n-nebevî*, I, 92-167) elli iki sahâbenin ve elli üç büyük tâbiînin hadis yazdığı veya yazdırdığı, bu dönemin ilk yazılı belgeleri kabul edilen bu sahîfelerin en önemlilerinin Abdullah b. Amr (Dârimî, "Muḳaddime", 42), Sa'd b. Ubâde (Tirmizî, "Aḥkâm", 13), Muâz b. Cebel (*Müşned*, V, 228), Amr b. Hazm el-Ensârî (*Nesâî*, "Kasâme", 44-47), Semüre b. Cündeb (İbn Hacer, IV, 236-237), Abdullah b. Abbas (Hatîb el-Bağdâdî, s. 92, 102), Câbir b. Abdullah (Tirmizî, "Büyû", 72), Abdullah b. Ebû Evfâ (Buhârî, "Cihâd", 32) ve Enes b. Mâlik'e (Hatîb el-Bağdâdî, s. 95-96) ait olduğu bilinmektedir. Bunlardan Ebû Hüreyre'nin, talebesi Hemmâm b. Münebbîh'e yazdırdığı *es-Şahîfetü's-Şahîha* günümüze ulaşmış olup Muhammed Hamîdullah (Haydarâbâd 1955, 1956, 1961, 1967, 1979; Paris 1979), Rif'at Fevzî Abdülmuttalib (Kahire 1406/1985) ve Ali Hasan Ali Abdülhamîd (Beyrut 1407) tarafından yayımlanmıştır. Hadislerin yazılmasına karşı olan sahâbîlerin yazmayı yasaklayan hadisi görüşlerinin delili olarak zikretmemeleri hadislerin yazılmasına başka sebeplerle karşı çıktıklarını göstermektedir. Bu sebepler, hadislerin yazılmasının Allah'ın kitabına verilen önemi azaltacağı ve yazılması durumunda bunların daha sonra tahrif edileceğinden endişe duyulması şeklinde özetlenebilir. Hadislerin yazılmasına karşı tavır alınmasında söz konusu sebeplerin yanında ilk iki neslin sözlü kültür geleneğinden gelmesinin önemli etkisi vardır. Hitabet ve kılıçla övünüp kitâbeti alt tabakanın yapacağı bir iş olarak gören Araplar, öteden beri şiiri ezber yoluyla muhafaza edip

naklettikleri gibi hadisi de aynı şekilde rivayet etmişler, yazının hâfızayı zayıflat- tığını, hatta yok olmasına sebep olduğunu kabul etmişlerdir. Kur'an'da ve hadiste yazının teşvik edilmesine rağmen şifahî kültür geleneğinin terkedilebilmesi yaklaşık bir buçuk asır sürmüştür. Havâric ve Gâliyye gibi siyasî fırkaların, I. (VII.) yüzyılın sonlarından itibaren Kaderiyye ve Mürcie, bir müddet sonra da Cehmiyye ve Müşebbihe gibi itikadî mezheplerin ortaya çıkması ve işlerine gelmeyen hadisleri inkâr edip görüşlerini takviye maksadıyla hadis uydurmaları muhaddislerin bu konudaki yaklaşımlarını değiştirmiştir. Halife Ömer b. Abdülazîz, ileri gelen âlimlerin hadislerin yazılmasına artık karşı çıkma- yacağını anlayınca sahih hadisleri kaybol- maktan kurtarmak için tedvin işini resmen başlatmaya karar vermiş; valilere, Medine halkına, tanınmış âlimlere gönderdiği yazıda zamanla hadislerin yok olup gitmesinden endişe duyduğunu, bu sebeple Hz. Peygamber'in hadislerinin araştırılıp yazılmasını istediğini belirtmiş- tir (Dârimî, "Muḳaddime", 43; Buhârî, "İlim", 34; Hatîb el-Bağdâdî, s. 106). İbn Şihâb ez-Zührî, ulaşabildiği hadisleri der- leyerek halifeye gönderen ve onun emrini ilk uygulayan muhaddistir. Ömer b. Abdülazîz'in bu faaliyeti hadislerin yazılma- sına karşı olan tavrı önemli ölçüde kırmış ve yaklaşık II. (VIII.) yüzyılın başlarından itibaren hadislerin naklinde yazılı rivayet hâkim olmuştur.

Kitâbet döneminde hadisler genellikle yazılı bir metin bırakmak için değil onları kolayca ezberlemek veya unutulduğunda hatırlamak için yazılmıştır. Sahâbeden Abdullah b. Amr bunu açıkça ifade etmiş (Ebû Dâvûd, "İlim", 3), İmam Mâlik hadis yazarların ezberlemek için yazdıklarını, ezberleyince onu imha ettiklerini söylemiştir. Nitekim Mesrûk b. Ecda', Ubeyde b. Amr, Urve b. Zübeyr b. Avvâm gibi âlimler yazdıkları metinleri ölmeden önce yakmışlar veya ölümlerinden sonra bunların yakılmasını istemişlerdir.

Nabia Abbott gibi, hadislerin çok az kimse tarafından da olsa Hz. Peygamber'in sağlığında yazıldığını kabul edenler bulunmakla birlikte genellikle şarkiyatçılarla bazı müslüman araştırmacılar, başlangıçta hadislerin yazılmadığını ileri sürerek geç bir dönemde tedvin edilen hadis kitaplarına güvenilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Reinhard Dozy hadislerin II. (VIII.) yüzyılda, Duncan Black Macdonald II. (VIII.) yüzyılın ortalarında, Regis Blachère II. yüzyılın sonunda, Alfred Guillaume Erne-

vîler zamanında ve daha sonraki dönemde, Ignaz Goldziher III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında yazılmaya başladığını söylemişlerdir. Ebû Reyne, hadislerin sahâbe ve tâbiîn döneminin büyük bir devresinde sözlü nakledildiğini, Ömer b. Abdülâzîz'in emrinden önce tedvin edilmediğini, Tâhâ Hüseyin ise başlangıçta hadislerin yazılmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşün, Resûl-i Ekrem'in sağlığında ve daha sonra hadislerin yazıldığını ifade eden rivayetleri dikkate almadan sadece hadisleri yazmayı yasaklayan rivayetin esas alınması ve ilk dönemlerde kullanılan "haddese-nâ, ahberanâ" gibi rivayet lafızlarının şifahî rivayet kalıpları olarak anlaşılmasından kaynaklandığı görülmektedir.

Ömer b. Abdülâzîz'in resmî tedvini başlatması ile yazılı hadis metinlerinin çoğalması üzerine ehil olmayanlar da doğrudan bu metinlerden rivayet etmeye başladılar. Arap yazısının henüz ancak hâfızaya yardımcı olabilecek bir seviyede bulunduğu bu dönemde doğrudan yazılı metinden yapılan nakiller hadislerin hatalı itikali sonucunu doğurmaktaydı. Bu durum karşısında muhaddisler, yazılı metinlerden rivayetin geçerliliğini ehlinin dinlenmesi (semâ') veya ehline arz edilmesi (kiraat) prensiplerine bağlama gereğini duymuşlardır. Bu iki yolla hadis alma imkânı bulunmadığında ise icâzet, münâvele ve mükâtebe metotlarıyla da alınabileceği genel kabul görmüştür. Bunlardan, hocanın bizzat yazması veya yazdırıp talebeye göndermesi şeklindeki hadis nakletme metoduna da "kitâbet" veya "mükâtebe" denilmektedir.

Hadislerin yazılması erken devirlerden itibaren müstakil araştırmalara konu olmuş, Hatib el-Bağdâdî *Takyîdû'l-'ilm*, Muhammed Accâc el-Hatib *es-Sünnetü kable't-tedvin*, Muhammed Mustafa el-Azamî *Dirâsât fi'l-hadîs'i'n-nebevî ve târihu tedvinih*, Ahmed Abdurrahman es-Seviyyân *Şahâ'ifü's-şahâbe ve tedvinü's-sünneti'n-nebeviyyeti's-şerîfe*, İmtiyâz Ahmed *Delâ'ilü't-tevşîki'l-mübekkir li's-sünneti ve'l-hadîs* (bu eserler için bk. bibl.), Muhammed Rızâ el-Hüseynî el-Celâfî *Tedvinü's-sünneti's-şerîfe* (Kum 1413) adlı eserlerini kaleme almıştır. Talat Koçyiğit, *Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tesbiti* adıyla bir doktora çalışması yapmıştır (Ankara 1957).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 324-325, 336; II, 162, 192, 196, 207, 215, 238, 248, 249, 403; III, 12, 13, 21, 39, 56; V, 228; Dârimî, "Mukaddime", 42, 43; Buhârî, "İlim", 34, 39, "Merâd", 17, "İtişâm", 26, "Luğa", 7, "Cihâd", 32; Müslim, "Zühd", 72,

"Veşâyâ", 20, "Hac", 447; Tirmizî, "İlim", 11, 12, "Menâkub", 46, "Ahkâm", 13, "Büyü", 72; Ebû Dâvûd, "İlim", 3, "Menâsik", 90, "Diyâr", 4; Nesâî, "Kasâme", 44-47; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 448; Râmhürmûzî, *el-Muhaddisü'l-fâşıl* (nşr. M. Accâc el-Hatib), Beyrut 1404/1984, s. 363-402; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 104-106, 127; Hatib el-Bağdâdî, *Takyîdû'l-'ilm* (nşr. Yûsuf el-İş), Dimaşk 1974, s. 20-22, 29, 32-37, 49-53, 57, 92, 95-96, 102, 106; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 181-183; İbn Teymiyye, *Mecmû'ü fetâvâ*, XX, 322; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 236-237; VIII, 429, R. Dozy, *Târîh-i İslâmiyyet* (trc. Abdullah Cevdet), İstanbul 1908, I, 161-162; A. Guillaume, *The Traditions of Islam an Introduction to the Study of the Hadith Literature*, Oxford 1924, s. 15-19; a.mlf., *Islam*, New York 1969, s. 89; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1956, s. 11-15, 50-51; a.mlf., *GAS* (Ar.), I, 87-88; M. Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisîn*, Kahire 1958, s. 122-129, 226-242; M. Accâc el-Hatib, *es-Sünne kable't-tedvin*, Kahire 1963, s. 303-381; Nabia Abbott, *Studies in Arabic Literary Papyri*, Chicago 1967, II, 6-7; Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1967, s. 76, 78, 79; I. Goldziher, *Muslim Studies*, London 1970, II, 181-186, 195-196; M. Mustafa el-Azamî, *Dirâsât fi'l-hadîs'i'n-nebevî ve târihu tedvinih*, Riyâd 1401/1981, I, 71-83, 90, 92-167; II, 587-588; Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî, *el-Envârü'l-kâşife*, Beyrut 1403/1983, s. 36-38, 43; D. B. Macdonald, *The Development of Muslim Theology Jurisprudence and Constitutional Theory*, London 1985, s. 76-77; İmtiyâz Ahmed, *Delâ'ilü't-tevşîki'l-mübekkir li's-sünne ve'l-hadîs* (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî), Kahire 1410/1990, s. 211-246, 279; Ahmed Abdurrahman es-Seviyyân, *Şahâ'ifü's-şahâbe ve tedvinü's-sünneti'n-nebeviyyeti's-şerîfe*, [baskı yeri yok] 1410/1990, s. 59-125; Mahmûd Ebû Reyne, *Edvâ' ale's-sünneti'l-Muhammediyye*, Kum 1416/1995, s. 49-54, 117, 269-275; Ahmet Yücel, *Hadis İstihlâhlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk Üç Asır)*, İstanbul 1996, s. 53-54, 67-69; a.mlf., "Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi", *MÜİFD*, sy. 16-17 (1999), s. 91-118; Reşid Rızâ, "el-Kitâbe ve't-tedvin fi'l-İslâm", *el-Menâr*, X, Kahire 1908, s. 767.

AHMET YÜCEL

KİTÂBÎ

(bk. EHL-i KİTAP).

KİTÂBİYAT

(الكتابات)

Bir eserin
telifinde başvurulacak kaynaklar;
eserleri tanıtan

sistematik listeler, yazılar
ve bunlar etrafında gelişen bilim dalı.

Yunanca *biblion* (kitap) ve *graphien* (yazmak) kelimelerinden meydana gelen Fransızca *bibliographie* karşılığı olarak Türkçe'de kullanılan bir terimdir. Türk-

çe'de aynı anlamda *esâmî'l-kütüb*, *esâmî-i kütüb*, *ilm-i kütüb*, *ahvâl-i kütüb*, *ilm-i ahvâl-i kütüb* gibi kavramlara da rastlanmaktadır. Bunun için yine Batı dillerinden gelen *literatür* de kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun teklif ettiği *kaynakça* ise genel anlamda değil bir eserin kaynakları karşılığı olarak daha yaygındır. Bibliyografyalar, belirli bir konuda ve genellikle belirli bir dönem içinde yazılan veya yayımlanan eserlerin tasnif edilmiş tam listesini verir. Bu özellikleriyle bir kütübevi ya da kütüphanede bulunan eserleri veya bunların bir bölümünü gösteren kataloglardan ayrılır.

Bibliyografyalar hazırlanışları ve kapsamalarına göre bazı adlarla anılmaktadır. Öncelikle kapsamları bakımından genel ve özel bibliyografyalar (ihtisas bibliyografyaları) ayrımı yapılmıştır. Birincisi, herhangi bir konu sınırlaması yapılmaksızın bütün yayınları içine almak amacıyla hazırlanmış, ikincisi ise kültür, teknik ve ilmin belirli bir dalındaki yayınları içerecek şekilde düzenlenmiştir. Bibliyografyalar, alan veya konularıyla ilgili bir dildeki yayınlara yönelik olabileceği gibi farklı dillerdeki yayınları kapsayacak genişlikte de olabilir. Yine konu sınırlaması olsun veya olmasın yalnızca seçilmiş yayınları içine alan seçme bibliyografyalar da bulunmaktadır. Süre bakımından ise tamamlanmış ve periyodik bibliyografyalar ayrımı yapılmaktadır. İlki, belli iki tarih arasında veya bir tarihe kadar çıkmış yayınları konu edinir. İkincisi, yayınları düzenli veya belirsiz aralıklarla ortaya koyan bibliyografyalardır. Periyodik bibliyografyalar sonradan bir araya getirilerek dönemler halinde kümülatif bibliyografyalar da oluşturabilmektedir. Belli bir alanda veya genel olarak daha önce düzenlenmiş bibliyografyaları belirlemek üzere bibliyografyaların bibliyografyası hazırlanır. Genelde bütün bibliyografyalar çeşitli arama cetvelleri ilâve edilerek daha kullanışlı hale getirilebilir. Hangi türe girerse girsin listeledikleri eserlerin yazarı, içeriği, değeri hakkında bilgi veren bibliyografyalara açıklamalı bibliyografyalar, bazı eleştiriler getirenlerine ise eleştirel bibliyografyalar denilmektedir.

□ ARAP EDEBİYATI. Arap edebiyatında kaynak *masdar* ve *merci* kelimeleriyle, bazan da *menba'* terimiyle ifade edilir. Bir ilmi konu ve alanın kaynakları asıl (esas, temel) kaynaklar, fer'î (ikincil) kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır. Konuyla doğrudan ilgili eş zamanlı veya ya-